

Juhász Ábel*

Telekfalva

Hogyan kommunikál a református egyház?

Wie kommuniziert die Reformierte Kirche?

Zusammenfassung

In dieser Studie versuche ich die Frage zu beantworten, ob die Siebenbürgische Reformierte Kirche nach der Wende ein gesellschaftsbildendes Potenzial aufweist. Wo, wann und unter welchen Umständen konnte man ihre Stimme hören und welche Auswirkungen hatte sie auf soziale Prozesse (vor allem bezüglich der Ungarn in Siebenbürgen)?

Die kirchliche Kommunikation und ihre Rhetorik bieten einen ausgezeichneten Ausgangspunkt für eine solche Analyse. Nach Bearbeitung von fast fünfzig Artikeln und Mitteilungen werden sowohl chronologisch, als auch inhaltlich die gesellschaftlichen Bruchlinien deutlich, entlang derer die Reformierte Kirche gesellschaftsbildend wirkte. Welches sind diese Brüche? Zur Beantwortung dieser Frage wurde die Methodik der Diskursanalyse von Michel Foucault und Teun van Dijk angewandt.

Schlüsselwörter: Siebenbürgische Reformierte Kirche, Kirche und Kommunikation, gesellschaftsbildendes Potenzial der Kirche.

Bevezetés

Egy minap napvilágot látott közvéleménykutatás¹ szerint Románia lakosságának több mint kétharmada a társadalmi intézmények közül az egyházban bízik a leginkább, megelőzve a katonaságot, amelyben az ország lakosságának több mint fele, pontosabban 59% veti bizalmát. A felmérés szerint a további intézmények bizalmi indexe látványosan elmarad az első két helyezettől: sajtó 37%, kormány 17%, államelnöki hivatal 11%, parlament 10%. E statisztikai adatok azért is érdekesek, mert a rendszerváltás utáni több mint 20 évben az egyház mindig az első helyen állt az ilyen jellegű felmérésekben. Úgy

* Juhász Ábel (Kézdivásárhely, 1976) református lelkipásztor, a Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Karának doktorandusza a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézetben (1996–2001), annak nagyszebeni Szász Evangélikus Karán (1998–1999) és a Sárospataki Református Teológiai Akadémián (1999–2000) végezte tanulmányait fél évig mint cserediák. 2002-től a Hargita megyei Telekfalvi Református Egyházközség lelkipásztora. 2011 tavaszán a Vrije Universiteit Amsterdam kutatói ösztöndíjával képezte tovább magát. Kutatási területe az egyház és társadalom kapcsolata, valamint az egyházi kommunikáció és diskurzuselemzések etikai aspektusai.

¹ *Továbbra is az egyházban bízük leginkább a lakosság.* <http://itthon.transindex.ro/?hir=32957> (2013. május 23.).

hiszem, e számadatok alapján nem túlzás az a megállapítás, hogy az egyháznak társadalomformáló szerepe és ereje is van, és mint ilyen, nemcsak belső struktúrájában, a hívek közösségén belül, hanem szélesebb rétegekre is hatást gyakorol, sőt társadalmi folyamatokat képes bizonyos irányba terelni, vagy éppen befolyásolni. Azonban fontos megjegyezni azt is, hogy ez a felmérés egy olyan társadalom tükörképe, amelyben a Román Ortodox Egyház, bár törvényileg nem államegyház, mindenképpen hatalomegyházi² jellegéből kifolyólag gyakorol erőteljes hatást a társadalmi és politikai eseményekre. De vajon mi a helyzet a többi romániai felekezettel? Ki tudnak-e fejteni valamely társadalmi hatást? Van-e politikaformáló szerepük?

E tanulmány keretében nem térek ki az összes romániai bejegyzett egyház társadalomformáló szerepére, nem átfogó képet rajzolok, csupán a téma kis szeletét vizsgálom. Elemzéseimben a református egyház és azon belül is az Erdélyi Református Egyházkerület tevékenységét vizsgálom a kettős, a vallási és nemzetiségi kisebbségi létben. A körülmények megértésének érdekében először tekintsük át, mit is jelent az egyházak társadalomformáló szerepe.

1. Egyházak társadalomformáló szerepe

Az egyházak társadalomformáló jellege nem csupán a romániai társadalom specifikus jellemzője, bár az ortodox egyház egyedi jeleket hordoz magán társadalmi státusának köszönhetően, hanem globálisan jelentkezik a különböző hatalomstruktúrákban. Ennek az az oka, hogy a vallás kulturális és erkölcsi értékeket hordoz és ennek politikai következménye is van. Mivel a vallás tanítói jelleggel bír, az iskoláztatás, a vallási szertartások és a prédikációk által széles társadalmi rétegek szocializációjára van hatással. A vallás morális és etikai tanításai gyakran eligazító jellegűek az egyén számára, hogy az döntéseket tudjon hozni a sokrétű társadalomban. A vallási kötődés hozzájárulhat a politikai identitás kialakulásához, lehet a pártpreferenciák fontos forrása, és segítségül szolgál más politikai döntésekben is.³

Az európai modern demokratikus társadalmakban a vallás és a politikum intézményesített keretek között válnak külön egymástól, azonban mégis hatást gyakorolnak egymásra. Johannes Rau, a Német Szövetségi Köztársaság volt elnöke így ír az egyházak politizálásáról:

² „Az ortodox egyház alapjaiban hatalomegyház, és olyan államokban működik, ahol túlnyomó többségben ezen államok világnézetileg valamilyen formában és mértékben elkötelezettek. [...] Az ortodox egyház alapvetően hatalomegyházként való meghatározásából az is következik, hogy mindig az éppen aktuális hatalom szolgálatában áll [...]. Minden esetben együttműködik a hatalommal, függetlenül annak ideológiai színezetétől vagy politikai gyakorlatától.” Ld. Varga Attila: *Állam és egyház viszonyrendszerének elemzése*. <http://www.jakabffy.ro/magyarkisebbsseg/index.php?action=cimek&cikk=m000423.html> (2013. május 28.).

³ Almond, Gabriel A. – Powell, G. Bingham Jr. – Strom, Kaare – Dalton, Russel J.: *Összehasonlító Politológia*. Osiris Kiadó, Budapest 2006, 85–86.

„Az egyházak nem politizálnak – vagy legalábbis ellent kell állniuk ennek a kísértésnek –, de olyan irányjelzők lehetnek, amelyek tájékozási pontot képeznek a politika számára.”⁴

A világi hatalom és a vallás viszonyrendszerében kétféle modellt különböztetünk meg. Az egyik a vallásos világnézetileg semleges államok, amelyek az intézményi keretek különválasztását, a vallásszabadság szavatolását jelentik. Ezek a demokratikus rendszerek. A másik modell a vallásos világnézet iránt elkötelezettek csoportja (ide tartoznak a fundamentalista államok), amelyben az állami és vallási vezetés személyi és intézményi keretek között kapcsolódik egymáshoz. Lássuk hát, miként jelentkezik a világi hatalom és a vallás viszonya a romániai társadalomban, és milyen törvényi keretek szabályozzák az egyház és az állam viszonyát.

Románia deklarálta az első kategóriához tartozik. Az állam és az egyházak viszonyát a 2006-ban elfogadott vallásügyi törvény szabályozza, amely leszögezi, hogy az állam partnerségi viszonyban áll az egyházakkal (7. cikkely), valamint azt is, hogy nem létezik államvallás, és hogy a törvény előtt minden felekezet egyenlő (9. cikkely).⁵ Azonban a törvény körül kialakult vitából és a törvény szövegéből is az tűnik ki, hogy amiként azt már fentebb is jeleztem, az ortodox egyház kiemelt és megkülönböztetett státussal rendelkezik, és így erőteljesebben lehet társadalmat és közvéleményt formáló tényező. A vallásügyi törvény 7. cikkelyének 2. bekezdése a többségi egyházzal szemben gyakorolt pozitív diszkrimináció és a felekezetek közötti jogegyenlőtlenséget szavatolja. Az egyházak fontosságára nézve az állam a Román Ortodox Egyházat emeli ki, a többi egyházat pedig gyűjtőfogalomban említi meg. A 10. cikkely 6. bekezdése az egyházak finanszírozását szabályozza, és itt is hasonló jogegyenlőtlenség vehető észre, ugyanis a törvény azt szögezi le, hogy az állam pénzügyi támogatása a hívek létszámától függ.⁶ Varga Attila alkotmányjogász ezt állapítja meg:

⁴ Rau, Johannes: *A Biblia és a politikus*. Ökumenikus Tanulmányi Központ, Budapest 2008, 143.

⁵ Art. 7. (1) *Statul român recunoaște cultelor rolul spiritual, educațional, social-caritabil, cultural și de parteneriat social, precum și statutul lor de factori ai păcii sociale.* (A román állam elismeri az egyházak spirituális, oktatási, szociális-karitatív, kulturális és társadalom-partnerségi szerepét, valamint a társadalmi békesség megteremtésében való tényezői státusát.)

Art. 9. (1) *În România nu există religie de stat; statul este neutru față de orice credință religioasă sau ideologie atee.* (Romániában nem létezik államvallás; az állam semleges minden vallási meggyőződéssel vagy ateista ideológiával szemben.)

Art. 9 (2) *Culte sunt egale în fața legii și a autorităților publice. Statul, prin autoritățile sale, nu va promova și nu va favoriza acordarea de privilegii sau crearea de discriminări față de vreun cult.* (A felekezetek a törvény és a hatóságok előtt egyenlőek. Az állam intézményei révén nem segít elő, és nem támogat kiváltság odaítélése vagy megkülönböztetés által valamely felekezetet.) ld. Legea nr. 489/2006 privind libertatea religioasă și regimul general al cultelor. Ld. <http://www.culte.gov.ro/detalii-legislatie/vrs/IDleg/18>. (2013. május 28.)

⁶ Art. 7. (2) *Statul român recunoaște rolul important al Bisericii Ortodoxe Române și al celorlaltor biserici și culte recunoscute în istoria națională a României și în viața societății românești.* (A román állam

„Ez végső soron nem jelent sem többet, sem kevesebbet, minthogy az állam a többségi ortodox egyházat pozitív diszkriminációban, előnyös megkülönböztetésben részesíti. Túl a rendelkezés cinizmusán, természetsszerűleg teljességgel jogszerűtlen, hiszen amellet, hogy egyben hatálytalanítja a felekezeti jogegyenlőség elvét, hátrányos helyzetet teremt a kisebbségi egyházak számára.”⁷

Mindezek ismeretében jogosan merül fel a kérdés, van-e társadalomformáló szerepe a kisebb egyházaknak? Van-e kutatható és mérhető súlya az Erdélyi Református Egyházkerületnek?

Ha az ország teljes lakosságát vesszük alapul, akkor minimálisnak mondható, hiszen nemcsak a törvény diszkriminatív jellegéből, hanem az egyházszerkezeti eltérésekből és a kommunikáció nyelvi akadályából adódóan is csekély azoknak az üzeneteknek a száma, amelyek a társadalom egészére nézve véleményformáló hatással lehetnének. Viszont határozott igennel felehetünk a feltett kérdésre abban az esetben, ha ezt földrajzi, etnikai és regionális politikai kérdésként vizsgáljuk. Ebben az esetben a református egyház társadalomformáló hatását az erdélyi magyar kisebbség és annak politikai érdekképviselője vonatkozásában kell vizsgálnunk. Ezek a hatások elsősorban az adott kisebbség belső változásait befolyásolják, azonban kivételes esetekben és áttételesen bekerülhetnek a többségi nemzet köztudatába is.

2. A kutatás módszertana

A vizsgálat tárgya az Erdélyi Református Egyházkerület az 1989-es rendszerváltást követő erdélyi kisebbségi társadalmi létben. Ezen belül is az egyház és a politika kapcsolatára szeretnék úgy összpontosítani, hogy elsősorban diskurzuselemző módszerek alapján vizsgálom meg az egyházak politikum irányába tett lépéseit a sajtónyilatkozatok és felhívások tükrében.

A diskurzuselemzés bizonyos szövegek elemzése által tanulmányozza a különböző társadalmi, politikai és kulturális eseményeket. Megvizsgálja e szövegek tartalmi, stílusbeli és történeti hátterét és feltárja a mögöttük rejlő összefüggéseket. Abból a feltevésből indul ki, hogy a szöveg rejtett tartalmakat is hordoz és az elemzés felszínre hozza ezeket. A diskurzuselemzés többféle értelmezési rendszert is kidolgozott. Elemzésem rendjén a módszertanok kombi-

eliseri az Román Ortodox Egyház, és más egyházak Románia nemzeti történelmében és a román társadalomban elismert felekezetek fontosságát.)

Art. 10. (6) Cultele recunoscute pot beneficia, la cerere, de sprijin material din partea statului, pentru cheltuielile privind funcționarea unităților de cult, pentru reparații și construcții noi, în raport cu numărul credincioșilor, conform ultimului recensământ, și cu nevoile reale. (Az elismert felekezetek – kérelemre – részesülhetnek az állam részéről anyagi támogatásban működési költségekre, javításra vagy építésre, az utolsó népszámlálási adatok szerint a hívek létszámával arányosan, és a valós igényeik alapján.) Id. Legea nr. 489/2006 privind libertatea religioasă și regimul general al cultelor. <http://www.culte.gov.ro/detalii-legislatie/vrs/IDleg/18>. (2013. május 28.).

⁷ Varga Attila: *Allam és egyház viszonyrendszerének elemzése*. Az idézet helye: <http://www.jakabffy.ro/magyarkisebbsseg/index.php?action=cimek&cikk=m000423.html> (2013. május 28.).

nált formáját követem, amelyet Toró Tibortól⁸ kölcsönöztem, s amelynek egyik legjelentősebb képviselője Michel Foucault francia történész, filozófus.

„Foucault diskurzuselmélete szerint a modern hatalom működésének csak egyik aspektusa az intézményműködés és politikai döntés (ahogy azt a hagyományos politikatudomány racionalista alapról tekinti); a hatalom – tágabb értelemben – a társadalom egészét átható erők játéka, olyan erőké, amelyek konstituálódásában a hatalmi törekvésekhez kapcsolható érvényes beszédért folyó küzdelem a meghatározó. [...] A hatalom a diskurzus megszerzésére irányul, általa létezik. A történelem szüntelenül arra oktat minket, hogy a diskurzus nemcsak egyszerűen tolmácsolja a küzdelmeket és az uralmi rendszereket, hanem érte folyik a harc, általa dül a küzdelem: tehát a diskurzus az a hatalom, amelyet az emberek igyekeznek megkaparintani.”⁹

Foucault strukturális szempontból közelíti meg a diskurzust, és azt vizsgálja, hogy melyek azok az elemek, amelyek szabályozzák ezt, kik a szereplői, illetve hogy ezek milyen stratégiákat választanak. Mindezeket kizáró eljárásoknak nevezi. A kizáró eljárások a következők:

1. *Kívülről ható kizáró eljárások.* Tiltalom: nincs jogunk mindent kimondani, de sejtetni lehet az igazságot. Megosztás és elutasítás: két vélemény szembeállítása, az egyik teljes mértékben való elutasítása és diszkreditálása. Az igaz és a hamis ellentéte: két érv szembeállítása, az egyik érv megcáfolása a másikkal.

2. *Belső kizáró eljárások.* Kommentár: az eredeti szövegek elbeszélése, értelmezése. Szerző: szubjektivitásával meghatározza a diskurzus identitását. Diszciplínák: a diszciplína az a diskurzust ellenőrző rendszer, amely a szabályokat, a módszereket, az igaznak és hamisnak tekinthető kijelentéseket tartalmazza.

3. *Alkalmazási körülmények.* Szertartás: „meghatározza azt a minősítést, amellyel a beszélő egyéneknek rendelkezniük kell”. Diskurzustársaságok: „meghatározzák és korlátozzák a beszélő egyének számát”. Doktrína: ők a hovatarozás meghatározásának eszközei.¹⁰

A másik elemzési módszert Teun van Dijk dolgozta ki. Ez abból indul ki, hogy a diskurzus alakítja a társadalmi szereplők világgképét, de ugyanakkor az illető szereplő identitása és világgképe is befolyásolja a diskurzus tartalmát. Ez a módszer feltárja a diskurzus kontextusát, amellyel jobban megismerhető, hogy a beszélő milyen diszkurzív stratégiát alkalmaz.

A módszer tekintetében meg kell jegyezni, hogy nem a monografikus (mélységi), hanem az összehasonlító történeti elemzést használtam. A vizsgálat tárgyai pedig azok a politikai nyilatkozatok, felhívások és reflexiók, amelyek 1989–2012 között jelentek meg a romániai magyar sajtóban (*Románia Magyar*

⁸ Toró Tibor: *Érdekérvényesítés az RMDSZ politikájában*. <http://www.mtaki.hu/data/files/89.pdf> (2013. június 6.).

⁹ Bakk Miklós: *Politikai közösség és identitás*. Komp-Press Kiadó, Kolozsvár 2008, 36–37.

¹⁰ Toró Tibor: *Érdekérvényesítés az RMDSZ politikájában*. <http://www.mtaki.hu/data/files/89.pdf> (2013. június 6.).

Szó, Krónika, Szabadság, Transindex) és a történelmi magyar egyházak (elsősorban a református) hivatalos álláspontját, illetve előljáróik (püspökök) véleménynyilvánításait közlik.

Az egyházak politikai állásfoglalásának nagy többsége a helyhatósági és parlamenti – az utóbbi időben pedig az európai parlamenti –, illetve az elnökválasztásokhoz kapcsolódik. A hívek ilyenkor sem vetkőzik le keresztyén mivoltukat, és ilyen minőségükben keresnek fogódzókat állampolgári joguk gyakorlására, illetve döntésük meghozatalára, ehhez pedig az egyházak politikai nyilatkozatai nyújtanak számukra segítséget. Időről időre olyan kérdésekkel kapcsolatos írások is megjelennek a sajtóban, amelyek közvetlenül vagy közvetve érintik az egyházat, az egyház pedig olyan válaszokat fogalmaz meg, amelyek később politikai súlyúak lesznek (pl. Verespatak, a sepsiszentgyörgyi Székely Mikó Kollégium ügye stb.).

3. Diskurzuselemzések

Az 1989–2013 közötti közleményeket longitudinálisan és kronológiai sorrendben vizsgáltam. A feldolgozott sajtóanyag azonban nem teljes, mivel ezt csak részben volt lehetőségem áttekinteni. Ezért a rotációs mintavétel keresztmetszeti méréseire alapozom megállapításaimat. De úgy gondolom, hogy a közel ötven nyomtatott és elektronikus sajtótermékekből összeválogatott cikk alapján egy relatíve átfogó képet lehetett kialakítani az Erdélyi Református Egyházkerület azon arcáról, amelyet az elmúlt közel negyedszázados időszak alatt mutatott a társadalom felé.

A rendszerváltást követő első fél év alatt négy olyan felhívás vagy interjú jelent meg, amelynek célja egyértelműen az egyház státusának meghatározása volt a megváltozott politikai és társadalmi viszonyok között. A református egyház első, sajtóban közölt megnyilvánulása egy közlemény volt, amely közvetlenül a rendszerváltást követő napokban, 1989. december 27-i keltezéssel jelent meg. A Kolozsvári Protestáns Teológia református tanárai nevében megfogalmazott közlemény két okból is figyelemre méltó, ugyanis a rendszerváltás utáni időszakban talán ez az egyetlen olyan közlemény, amely a református egyház hivatalos álláspontját nem a püspök vagy az egyházkerület valamely vezető testülete fogalmazza meg. Az Erdélyi Református Egyházkerület Igazgatótanácsa két nappal ezután fogalmazott meg egy közleményt, amelyről a következőkben fogok szót ejteni. Ennek az a magyarázata, hogy a püspök, illetve az egyházkerületi csúcvezetők – úgymond – még a régi rendszert képviselték az egyházon belül, ugyanis korábbi kinevezésük még a kommunista Egyházügyi Hivatal felügyeletével történt. Tehát szükség volt egy olyan új és hiteles képviselőre, amely meghatározhatta az egyház státusát a megváltozott körülmények között. Ezt az üzenetet a nyilatkozat utolsó bekezdésében olvashatjuk:

„A református egyház nem részt kér képviselői vagy ’csúcsszervei’ útján a hatalomból és a nyilvánosságból, hanem részt vesz ezzel az ’élő lánccal’ abban a

folyamatban, amely a szabad Romániában a hatalmat, a közművelődést az istenképző ember javára fordítja.”¹¹

A református egyház üzenete először is azt teszi nyilvánvalóvá, hogy a modernkori demokráciákban bevett gyakorlatot kívánja követni, amelyet száz évvel korábban Abraham Kuyper így fogalmazott: „független egyház a független államban”. Másodsor: jelzi azon igényét, hogy mint társadalomformáló tényező, aktív cselekvéssel kíván jelen lenni ebben a folyamatban.

Az Igazgatótanács két nappal később megfogalmazott pásztorlevele – valamilyen különös oknál fogva – csak két héttel később került a sajtóba. A pásztorlevél alábbi részleteiből érdekes következtetéseket vonhatunk le.

„Isten után megköszönjük hűséges lelkipásztor, gondnok és presbiter testvéreinknek, hívő gyülekezeteinknek hűséges helytállását az elmúlt nehéz esztendőök során. [...] Kérünk benneteket, hogy Anyaszentegyházunk építése mellett az új szabad, jogegyenlőségen, egymás kölcsönös szeretetén és megbecsülésén alapuló országépítésében keresztyéni hűséges szívvel vegyetek részt.”¹²

Az idézett szövegrészletben álló felsorolás, illetve a többes szám első személy használata arra utal, hogy a szöveg szerzői nem a maguk, hanem a teljes közösség nevében fogalmazták meg üzenetüket, s így szimbolikusan saját státusukat és legitimitációjukat kívánták kifejezésre juttatni. Ugyanakkor lojalitásukat is jelezték az új rendszer irányában.

A református egyház státusának harmadik eleme a hasznos hozzájárulás motívuma, amelyről az alábbi idézetekkel kívánok szemléltetni:

„A jövőben azonban kívánatos lenne a felekezeti iskolák visszaállítása. Ez sem az államra nézve, sem más felekezetek számára nem lenne sérelmes – alapvető joga minden egyháznak, így a reformátusoknak is.”¹³

„Népünk megtartásában egyházunk eddig is fontos szerepet játszott, ám úgy érezzük, ezután még nagyobb szerep hárul ránk. Mindezt istenkereső jóakarattal és szeretettel lehet elvégezni. Ezt kívánjuk ápolni országunkban minden felekezettel, hogy a feszültségek megszűnjenek, és igazi szabadsággal lehessen szeretni egymást Isten akarata szerint.”¹⁴

„Mi az egyház felelőssége és hivatása? Úgy szolgálni ezzel a fentről kapott mennyei erővel, úgy feltölteni a nemzetet, hogy minőségi nemzeté legyen. Nemcsak nekünk van erre szükségünk Erdélyben, Kárpátalján és másutt, hanem Magyar-

¹¹ Élő lánc. In: *Romániai Magyar Szó* 1989. december 31., 8. szám, 2.

¹² A Kolozsvári Református Egyházkerület Pásztorlevele. In: *Romániai Magyar Szó* 1990. január 13., 17. szám, 4.

¹³ Egyház a diktatúrában. (Interjú Pásztori-Kupán István, nagyenyedi református lelkipásztorral). In: *Romániai Magyar Szó* 1990. január 17., 20. szám, 3.

¹⁴ Istenre hallgatás, szeretet és egység legyen egyházunk lelki arca. (Interjú Csiha Kálmánnal.) In: *Romániai Magyar Szó* 1990. május 12., 116. szám, 5.

országoknak is, mert néhány év múlva Magyarország is csak kicsiny szórvány lesz a nagy Európában, ha nem válik minőségi nemzetté.”¹⁵

A hasznos hozzájárulás motívuma mindkét személy (Pásztori-Kupán István lelkész, Csiha Kálmán püspök) esetében azt juttatja kifejezésre, hogy bár az belső célokat fogalmaz meg, ez nem valakik ellen, hanem valakikért történik. Feltételezi, hogy a megfogalmazott célok elérése esetleges konfliktus forrásai is lehetnek más társadalmi vagy vallási közösségekkel, ezért már a terveinek bemutatása rendjén igyekszik meggyőzni a másik felet, hogy amit tesz, az közérdek. A második idézet végén az „Isten akaratára” való hivatkozás az ügynek egy felsőbb dimenzióba való helyezését jelzi, amelytől a diskurzus kezdeményezője azt várja, hogy ezáltal eltűnjenek a vallási vagy etnikai törésvonalak.

A kezdeti időszak után azt tapasztalhatjuk, hogy az Erdélyi Református Egyházkerület társadalmi hangja egyre inkább halkul, ugyanis a 1990-es évek első felében szinte egyáltalán, a második felében is csak szórványosan találunk olyan nyilatkozatokat, amelyek a mindennapi élet szerves részét képező aktuálpolitikai vagy társadalmi kérdéseivel foglalkoznának. Erre a jelenségre két magyarázatot is találhatunk. Az egyik az, hogy a 1990-es években a Csiha Kálmán püspök által vezetett egyházkerület igyekezett távol tartani magát a politikai csatározásoktól, és elsősorban a belső egyházi struktúrák kialakítását tekintette prioritásnak (lekipásztorhiány megszüntetése, templomépítések, belmisszió), és igyekezett kerülni minden konfrontációt az állami hatalommal és a magyar kisebbség érdekképviselével, sőt bizonyos értelemben lojalitást tanúsított irányukban. A másik ok pedig az, hogy a testvérkerület, a Királyhágómelléki Református Egyházkerület püspökének, Tőkés Lászlónak véleményformálása egyeduralkodónak számított közügyekben. Olyannyira igaz a megállapítás, hogy a rendszerváltás utáni néhány év sajtótermékeit forgatva, túlnyomó többségében a Tőkés László véleménye úgy nyer megfogalmazást, mint amely az erdélyi magyar történelmi egyházak véleménye.

Az 1990-es évek közepén az Romániai Magyar Demokrata Szövetségen (RMDSZ) belüli feszültségek és a Tőkés László püspökkel való konfliktusok arra ösztönzik az egyházak képviselőit, hogy önállóan kezdjék megkeresni a maguk helyét a közéletben. Ezt az időszakot az egyház és a politikum értékrendbeli meghasonulása és a felek eltávolodása jellemzi, és valamiféle identitáskeresés jelentkezik mindkét oldalon. Ebben a periódusban figyelhető meg, hogy az erdélyi magyar történelmi egyházak egyre inkább „elválni” kezdenek Tőkés László püspöktől, és előbb a Római Katolikus Egyház, majd az Erdélyi Református Egyházkerület, később pedig az Unitárius Egyház képviselői is önálló politikai tartalmú felhívásokkal és nyilatkozatokkal fordulnak a társadalom felé. Tőkés László neve mellett

¹⁵ Ld. Csiha Kálmán cím nélküli előadását, in: Tabajdi Csaba – Berényi Sándor (szerk.): *Az egyházak szerepe a nemzeti kisebbségek közösségépítésében*. Osiris Kiadó, Budapest 1998, (20–26.) 24.

egyre gyakrabban feltűnik Tempfli József¹⁶ megyéspüspök, Jakubinyi György római katolikus főegyházmezei érsek, Csiha Kálmán,¹⁷ később pedig Pap Géza református, illetve Szabó Árpád unitárius püspökök neve.

Az időszakot kétféle kommunikációs stratégia jellemzi: a *szakmaiság* és a *következetesség*. A szakmaisági stratégia akkor jelentkezik, amikor az egyház igazolni szeretné, hogy egy adott témában olyan tapasztalatokkal rendelkezik, amelyek megkerülhetetlen tényezővé teszik őt a társadalomban. A következetességi stratégia összefügg bizonyos értelemben a szakmaisággal, és azt jelzi a többi társadalmi szerveződés számára, hogy egy adott területen partneri megbízhatóságára lehet számítani. Csiha Kálmán püspök a következőket mondta a már említett konferenciái előadásában:

„Az egyház egészen konkrét módon is szolgálja a nemzetet a szórványokban. Néhány évvel ezelőtt körlevelet adtunk ki, hogy ahol nincsen magyar iskola, a református lelkipásztornak kell magyar helyesírásra, olvasásra tanítani a gyermekeket. [...] Erdélyben azért tudtunk megállni mindkét vonatkozásban egy fél évszázadon keresztül, mert olyan felekezeti iskoláink voltak, [...] amelyeknek nemzedékei helyt tudtak állni a nehéz időkben is. Óriási jelentősége van a felekezeti iskoláknak, mert nemcsak tanítanak, hanem a mennyei erőt sugározzák bele a társadalomba.”¹⁸

Ugyanazon a konferencián mondta Kató Béla illyefalvi lelkipásztor:

„Nagyon fontos hogy ne csak a templomban, ne csak az igehirdetésekor viseljük gondját népünknek, hanem próbáljunk kimenni, közéjük menni, oda, ahol az események történnek. [...] A mai magyar társadalomnak, határon innen és túl, nem a pénzhány a legnagyobb problémája; én, aki sok pénzzel dolgoztam és dolgozom ma is, tapasztalatból mondhatom, hogy az emberhiány a súlyos gond.”¹⁹

A szakmaisági stratégia az oktatással és a szórványokkal kapcsolatos kérdésekben érvényesül a lehangosabban. Az egyház pedig ezt kommunikálja: az oktatással és a szórványokkal kapcsolatos kérdésekben azt várja el vitapartneritől, hogy minimum egyenrangú partnerként kezeljék az egyházat, ugyanis az egyház több száz éves szakmai múlttal rendelkezik ezeken a területeken, és így

¹⁶ Az 1996-ban közölt *Üzenet haza* című felhívás alatt nemcsak Tőkés László aláírása jelenik meg, hanem a Tempfli József megyéspüspöké is. Ld. Tőkés László – Tempfli József: *Üzenet haza*. In: *Románia Magyar Szó* 1996. november 14., 2191. szám, 1.

¹⁷ 2000-ben az erdélyi magyar egyházak egy olyan felhívást közölnek, amelyet Jakubinyi György érsek, Tempfli József megyéspüspök és Csiha Kálmán erdélyi református püspök ír alá, Tőkés László neve viszont hiányzik. Ld. Támogassák a romániai magyarság jelöltjeit! In: *Romániai Magyar Szó* 2000. november 22., 3606. szám, 8.

¹⁸ *Az egyházak szerepe a nemzeti kisebbségek közösségépítésében*. (Konferenciakötet: szerk. Tabajdi Csaba, Berényi Sándor) Csiha Kálmán püspök előadása. Osiris Kiadó, Budapest 1998, 25.

¹⁹ Ld. Kató Béla cím nélküli előadását, in: Tabajdi Csaba – Berényi Sándor (szerk.): *Az egyházak szerepe a nemzeti kisebbségek közösségépítésében*. Osiris Kiadó, Budapest 1998, (62–66.) 64.

joggal várhatja el, hogy partnereik ekként viszonyuljanak hozzá, és ezt érvényesítsék a következetességi stratégia tekintetében is.

A következetességi stratégiát a választások előtti különböző egyházi felhívásokban követhetjük, ahol a híveket arra ösztönzik, hogy vegyenek részt a választásokon. Ezzel azt jelzik a társadalom felé, hogy az egyház nem zárkózik el a „világi dolgok”-tól, hanem cselekvő részese kíván lenni e folyamatoknak.

Az egyház szakmaisági és következetességi stratégiájának az az egyedi jellegzetessége, hogy a demokratikus rendszer számára megfogalmazott üzeneteknek teokratikus alátámasztást is kölcsönöz. Ezzel pedig az üzeni, hogy az úgynevezett „világi dolgok” esetében is egy „felülről jövő parancs”-nak megfelelően kell engedelmessé válni. Az egyház tehát túlmutat az emberi határokon és arról tesz tanúságot, hogy „elvéle elrendelt” missziói küldetést teljesít a társadalomban.

„Az ószövetségi prófétáknak adott isteni küldetés alapján – főjegyzőként, esperesként és lelkipásztorként – szólunk még időben: az Isten adta lehetőséggel ne játszadozzanak a magyar politikai pártok vezetői, mert gyermekeink és unokáink jövőjéért mind-mind felelősök vagyunk. Lelkipásztorok szolgálata az igehirdetés, imádkozás, szeretetszolgálat, de Keresztelő János küldetése alapján – ha kell, és most kell! – Kiáltó Szónak is lenni kell.”²⁰

A 2000-es évek közepétől egyre inkább erősödött a református egyház társadalomhoz szóló hangja, de ezzel egyidejűleg egyre gyakrabban kellett önállóan megvívnia társadalmi és politikai vitákat. Ezeknek következményeként alakult ki a jellegzetes kommunikációs stratégia: az ellenségkép-formálás és a „feszültviszony”-kezelés. Ez lehet világnézeti alapú, amelyben az alapértékbeli (az egyháznak ateizmussal, szekularizációval szembeni ellenállása) különbségek eredendő ellentétet feltételeznek, de ugyanakkor ismertek a személyes jellegű vagy pedig egy adott helyzethez köthető konfliktusok is. Olykor előfordul, hogy egy adott vita lényege csupán áttételesen kerül a diskurzusba. Jó példa erre egy 2007-ben kirobbant vita az Erdélyi Református Egyházkerület és az RMDSZ között. Ennek alapját egy 2003-ban született Igazgatótanácsi döntés adta,²¹ azonban azok számára, akik igazán ismerték a helyzetet, nyilvánvaló volt, hogy az egyházkerület azért lett „vörös posztó” az RMDSZ szemében, mivel a független jelölt Tőkés László európai parlamenti választásokra való indulását támogatta egy nyilatkozattal. (Tőkés László neve amúgy meg sem jelenik a vitában, csupán a választásokról esik szó.)

„Ugyanezen a sajtótájékoztatón Elnök Úr kifejtette, hogy ’egyetért azokkal, akik felteszik a kérdést: mi lenne, ha az RMDSZ próbálná megmondani és kikényszeríteni, hogy ki legyen a püspök vagy más egyházi vezető az egyik-másik re-

²⁰ Az Egyházi felhívás az összefogásra a közös marosvásárhelyi polgármesterjelölt ügyében. <http://www.e-nepujas.ro/op/article/egyh%C3%A1zak-felh%C3%ADv%C3%A1sa> (2013. október 26.).

²¹ Erdélyi Református Egyházkerület Igazgatótanácsának 2003. április 8-án kelt 7/2003. rendelete, amely megtiltja a lelkészeknek az aktív politizálást.

formátus egyházkerületben.’ Elnök Úr megfeledeznek arról, hogy bár református egyháztag, az Erdélyi Református Egyházkerület Közgyűlésének nem tagja, így lehetősége sincs arra, hogy a püspök személye mellett vagy akár ellene szavazzon, ezzel szemben egyházkerületünk minden nagykorú tagja szavazattal bír az EU-parlamentari választásokon. Ezek után el sem tudjuk képzelni, mire utalt az Elnök Úr, amikor egyetértett azokkal, akik felvetették az egyházkerületi választások befolyásolásának ill. ’kikényszerítésének’ gondolatát. Merjük remélni, hogy nem a politikában szokványos eszközök bevetésére célzott.”²²

Az ellenségkép stratégiájának másik fontos eleme abban nyilvánul meg, hogy a diskurzus szereplője nem csupán észérvek alapján és a tények ütköztetésével próbálja meggyőzni a közvéleményt a maga igazáról, hanem az ellenfél hitelének megkérdőjelezésével. Ennek ékes bizonyítéka az a vita, amely 2008-ban zajlott a kolozsvári *Szabadság* napilapban az Erdélyi Református Egyházkerület és Tibori Szabó Zoltán újságíró között a verespataki aranybánya kapcsán. Az alábbi két idézet közelebb visz a stratégia megértéséhez.

A 2008. október 7-i *Szabadság* napilap *Ki tart ki melletted, Verespatak?* című főcikkének elején ezeket olvashatjuk Tibori Szabó Zoltántól:

„Vannak azonban a bányaprojektnek olyan támogatói is, akik a nyilvánosság előtt ellenzik a terv jóváhagyását, elítélik az évezredes település és közösség megsemmisítésére tett kísérleteket, kijelentik, hogy foggal-körömmel ragaszkodnak a közösség által az évszázadok során létrehozott értékekhez, hogy aztán a háttérben titokban mégis a projekt megvalósításának előmozdításán fáradozzanak, mégpedig úgy, hogy abból ők is anyagi nyereséghez jussanak.”²³

Tibori Szabó Zoltán cikkére Pap Géza püspök és Tonk István főgondnok válaszol, amely a *Szabadság* 2008. október 15-i számában jelenik meg:

„A szerző több ponton is – újságíróhoz méltatlan módon – valótlan állít és csúsztat [...]. Hamis a szerző állítása az időpontot illetően is. [...] A szerző következtetése tudatos csúsztatásnak minősül. [...] A szerző túlértékeli újságírói hatáskörét. [...] Végül megállapítjuk, hogy „tisztességtudóan” mormolt kérdésével a *Szabadság* és a *Népszabadság* külső munkatársa határozottan sérteni kívánt. Ám tegye, lelke rajta. Mi egyet tehetünk: elmondjuk fájó szívvel azoknak, akik el is hiszik nekünk, hogy a kialakult helyzet következtében a verespataki református gyülekezet lassan teljesen felszámolódik, hiszen az egyházközségnek jelenleg egyetlen helyben lakó tagja van. Alakuljon bárhogyan is a Verespataki Református Egyházközség jövője és ingatlanjainak a sorsa, de múltunkról, történelmünk-

²² Ld. *Nyílt levéllel folytatódik az egyházkerület-RMDSZ csata*. <http://itthon.transindex.ro/?hir=13445&nyomtat=1> (2013. június 3.).

²³ Tibori Szabó Zoltán: *Ki tart ki melletted, Verespatak?* Ld. <http://www.szabadsag.ro/szabadsag/servlet/szabadsag/template/article%2CPMainArticleScreen.vm/id/1022> (2013. június 3.).

ről a református egyház nem fog lemondani, és gyülekezeti tagjait sohasem fogja ’áruba bocsátani’.”²⁴

Ennek az ellenségkép-stratégiának része az is, hogy ez érzelmi síkra tereli a diskurzust, és így a szánalomkeltés által állítja a maga pártjára a vita eldöntésére hivatott közvéleményt. Ezt az elemet jól példázza az Erdélyi Református Egyházkerület állásfoglalásának utolsó bekezdése.

Konklúziók

Az Erdélyi Református Egyházkerület társadalmi szerepének sziluettjét közel ötven újságcikk és felhívás²⁵ áttanulmányozása után igyekeztem felvázolni a diskurzuselemzés segítségével, hogy láthatóvá váljanak azok a társadalmi törésvonalak, amelyeknek mentén a református egyház a maga társadalmi, közösségépítő missziós küldetését próbálja teljesíteni – a maga lehetőségei szerint.

A tartalmi elemzés után az állapíthatjuk meg, hogy az Erdélyi Református Egyházkerület társadalmi diskurzusának alapját elsősorban a szakmaisági, a hasznos hozzájárulási és a megbízhatósági stratégiák jellemzik. E kommunikációs stratégiák által az egyház egyrészt igazolni kívánja a maga társadalomformáló szerepét; másrészt pedig jelzi, hogy mint megkerülhetetlen társadalomformáló tényező, konstruktívan és integráltan képes működni az adott társadalmi térben. A diskurzus témái (választások, oktatás, szórványkérdés, érdekképviselő stb.) nemcsak az egyház belső strukturális kérdései, hanem az erdélyi magyar kisebbség egészét érintő ügyek. Ugyanakkor megállapíthatjuk, hogy a református egyház csak kis mértékben képes hatást gyakorolni a román társadalom összességére.

A vizsgált időszakban kronológiailag három jól elkülöníthető szakaszt határozhatunk meg, amelyek az egyház és a politikum (elsősorban az RMDSZ) kapcsolatában rajzolódnak ki. Az első a rendszerváltástól az 1990-es évek közepéig tartott. Ez volt a kezdeti időszak, amelyben az egyház strukturális pozicionálása, valamint társadalmi identitáskeresése zajlott. A politikum irányában tett lépéseket vizsgálva, ezt az időt – enyhe cinizmussal – a „nagy összeborulások” szakaszának is nevezhetnénk. A második szakasz az ellentétké. A 1990-es évek közepétől a 2009-es európai parlamenti választásokig tartott (ekkor Tőkés László az RMDSZ-el közös listán indult). Ennek az időszaknak retorikai mélypontját viszont a 2007-es európai parlamenti választások körüli kampányidőszak jelentette. A harmadik szakasz, amely megítélésem szerint még nem ért véget, a diplomatikus egymásra találás időszakának is nevezhetjük. A társadalom véleményformáló szereplői, az egyház és a politikum számára nyilvánvalóvá vá-

²⁴ Pap Géza – Tonk István: *Újságírói etika*. <http://www.szabadsag.ro/szabadsag/servlet/szabadsag/template/article%2CPCArticleScreen.vm/id/16237> (2013. június 3.).

²⁵ A sepsiszentgyörgyi Székely Mikó Kollégium ügyét, amely az elmúlt egy évben lett a társadalmi közbeszéd tárgya, tudatosan hagytam ki az elemzésből. Bár ennek elemzése sok érdekes tanulságot fedhetne fel, többek között abban a tekintetben is, hogy az egyház miként hatott a román társadalomra, ez még lezáratlan folyamat, s ezért nem vállalkoztam elemzésére.

lik, hogy egymásra vannak utalva bizonyos érdekképviselői közügyekben, és olyan párbeszédkontextust próbálnak megteremteni, amely mindkét fél számára értékes életteret biztosít.

Kétségtelen a református egyház társadalmi befolyása és véleményformáló ereje. Hadd támasszuk alá ezt a következő idézettel:

„Az erdélyi magyar történelmi egyházaknak nagyon nagy a mozgósító ereje, már a kisebbségi helyzetből adódóan is – mondta a *Krónika* kérdésére Székely István Gergő politológus. Emlékeztetett, ez leginkább a 2007-es európai parlamenti választásokon bizonyosodott be, amikor a református egyház szinte teljes egészében a függetlenként induló Tótkés László mellett foglalt állást.”²⁶

Ez a kutatás ugyanakkor megdöntött egy olyan sztereotípiát, amely elsősorban az egyházi berkeken belül alakult ki, mégpedig azt, hogy a kommunikáció veszélyes terep, sőt a médiától általában tartózkodnia kell.

„Eszerint a sajtó liberális vagy szociálliberális erőknél, gonosz erőknél a kezében van, és mint ilyen egyházellenes támadásoknak, a visszatérő egyházellenes támadásoknak színtere, olyan tér, ahol az egyház és a hívő ember megértésre nem számíthat. Nem egyszer a tudatos ellenséges aktivitás motívuma is kiolvasható ezekből a cikkekből, vagyis az, hogy a magyar írott sajtó, amelynek orgánumai szinte kivétel nélkül – egy kézen megszámolható kivétellel – liberális vagy szociálliberális erők hatalmában állnak, ezek az erők pedig tudatosan, akaratlagosan, megfontoltan törekszenek arra, hogy az embereket hitükből kiforgassák, erkölcsükben szétzilálják, a katolikus egyházat lejárássák, az egyházi személyeket a sötét klerikális reakció képviselőjeként mutassák be.”²⁷

Ezt véleményt a közel ötven cikk cáfolja, amelyek több mint 80%-ban objektíven tájékoztatták az olvasókat. Elenyésző azoknak a cikkeknek a száma, amelyek az egyházat rossz színben akarták feltüntetni, vagy azok, amelyek a tényeket a diskurzus elferdítésével vagy kicsavarásával táltalták.

Felhasznált irodalom

- A Kolozsvári Református Egyházkerület Pásztorlevele. In: *Romániai Magyar Szó* 1990. január 13, 17. szám, 4.
- Almond, Gabriel A. – Powell, G. Bingham Jr. – Strom, Kaare – Dalton, Russel J.: *Öszszehasonlító Politológia*. Osiris Kiadó, Budapest 2006. *Továbbra is az egyházban bízik leginkább a lakosság*. <http://itthon.transindex.ro/?hir=32957> (2013. május 23.).
- Bakk Miklós: *Politikai közösség és identitás*. Komp-Press Kiadó, Kolozsvár 2008, 36–37.

²⁶ Pap Melinda: *Pártosodó egyházak? – RMDSZ-szavazatra buzdít Csúry István református püspök*. http://www.kronika.ro/erdelyihirek/partosodo_egyhazak_rmdsz_szavazatra_buzdit_csury_istvan_reformatus_puspok/print (2013. június 5.)

²⁷ Szekfű András: *Az egyház képe az egyházi és a nem egyházi sajtóban*. Ld. <http://www.magarpaxromana.hu/kiadvanyok/egyhazkommunikacio/szekfu.htm> (2013. június 5.)

- Egyház a diktatúrában. (Interjú Pásztori-Kupán István, nagyenyedi református lelkipásztorral). In: *Romániai Magyar Szó* 1990. január 17., 20. szám, 3.
- Egyházi felhívás az összefogásra a közös marosvásárhelyi polgármesterjelölt ügyében.* <http://www.e-nepujtag.ro/op/article/egyh%C3%A1zak-felh%C3%ADv%C3%A1sa> (2013. október 26.).
- Élő lánc. In: *Romániai Magyar Szó* 1989. december 31., 8. szám, 2.
- Istenre hallgatás, szeretet és egység legyen egyházunk lelki arca. (Interjú Csiha Kálmánnal.) In: *Romániai Magyar Szó* 1990. május 12.
- Jakubinyi György – Tempfli József – Csiha Kálmán: Támogassák a romániai magyarság jelöltjeit! In: *Romániai Magyar Szó* 2000. november 22, 3606. szám. 8.
- Nyílt levéllel folytatódik az egyházkerület – RMDSZ csata.* <http://itthon.transindex.ro/?hir=13445&nyomtat=1> (2013. június 3.).
- Pap Géza – Tonk István: *Újságírói etika.* <http://www.szabadsag.ro/szabadsag/servlet/szabadsag/template/article%2CPArticleScreen.vm/id/16237> (2013. június 3.).
- Pap Melinda: *Pártosodó egyházak? – RMDSZ-szavazatra buzdít Csűry István református püspök.* http://www.kronika.ro/erdelyihirek/partosodo_egyhazak_rmdsz_szavazatra_buzdit_csury_istvan_reformatus_puspok/print (2013. június 5.).
- Rau, Johannes: *A Biblia és a politikus.* Ökumenikus Tanulmányi Központ, Budapest 2008.
- Szekfű András: *Az egyház képe az egyházi és a nem egyházi sajtóban.* <http://www.magyarparomana.hu/kiadvanyok/egyhazkommunikacio/szekfu.htm> (2013. június 5.).
- Tabajdi Csaba – Berényi Sándor (szerk.): *Az egyházak szerepe a nemzeti kisebbségek közösségépítésében.* Osiris Kiadó, Budapest 1998.
- Tibori Szabó Zoltán: *Ki tart ki melletted, Verespatak? Ld.* <http://www.szabadsag.ro/szabadsag/servlet/szabadsag/template/article%2CPCMainArticleScreen.vm/id/1022> (2013. június 3.).
- Toró Tibor: *Érdekértesítés az RMDSZ politikájában.* <http://www.mtaki.hu/data/files/89.pdf>.
- Tőkés László – Tempfli József: Üzenet haza. In: *Romániai Magyar Szó* 1996. november 14., 2191. szám, 1.
- Varga Attila: *Állam és egyház viszonyrendszerének elemzése.* Az idézet helye: <http://www.jakabffy.ro/magyarkisebbsseg/index.php?action=cimek&cikk=m000423.html> (2013. május 28.).